The University of Osaka
Institutional Knowledge Archive

Title	ÇANAKKALE İLİ AYVACIK YÖRESİ AĞIZLARINDA -mAk vā/var VE -(y)IK İŞARETLEYİCİLERİNİN BİLGİSELLİK ANLAMLARI
Author(s)	Dirik, Seval
Citation	外国語教育のフロンティア. 2019, 2, p. 95-107
Version Type	VoR
URL	https://doi.org/10.18910/71884
rights	
Note	

The University of Osaka Institutional Knowledge Archive : OUKA

https://ir.library.osaka-u.ac.jp/

The University of Osaka

ÇANAKKALE İLİ AYVACIK YÖRESİ AĞIZLARINDA -mAk vā/var VE –(y)IK İŞARETLEYİCİLERİNİN BİLGİSELLİK ANLAMLARI*

EPISTEMIC SEMANTICS OF -mAk vā/var AND –(y)IK PREDICATE MARKERS IN THE DIALECT OF AYVACIK DISTRICT IN ÇANAKKALE

DİRİK, Seval

Abstract

The expression of inference and possibility of predicate markers *-mAk vā* and *-(y)IK* shows a close affinity in terms of epistemic modality. Modal predicate which is marked by *-(y)IK* points an inference from observable evidence and speaker makes a firm judgment based on that evidence. It indicates that the speaker is certain about his/her judgment which may be identified as deductive. On the other hand, the predicate marked by *-mAk vā* indicates uncertainity and expresses both epistemically possible and one`s possible prediction.

At this point, this paper aims to describe the semantic features and functional differences of the predicate markers of *-mAk vā* and *-(y)IK* in the dialect of Ayvacik district in Canakkale Province. Furthermore, the conditions that cause the semantic differences and similarities to occur between these two markers are examined.

Keywords: Epistemic Modality, Possibility, Deduction, Ayvacık Dialect

Özet

-mAk vā/var ile *-(y)IK* yüklem işaretleyicilerinin çıkarım ve tahmin anlamlarını işaretlemesi bilgi kipliği öğesi olarak işlev görmesi açısından bir ortaklık sergiler. Konuşur, *-(y)IK* eki ile işaretlenmiş kiplik yüklemini kullanırken belli bir delile dayanarak çıkarımda bulunur ve cümleye ifadenin doğruluğuna inandığı bir kesinlik anlamı katar. Ancak *-mAk vā/var* yapısıyla oluşturulmuş yüklemlerde konuşur, ifadesinin doğruluğuna yönelik bir inanç veya kesinlik duygusu sergilemeden tahmin ve ihtimal bildiren çıkarımları işaretler.

Bu çalışmada Çanakkale'nin Ayvacık yöresinde kullanımına sıkça rastlanan *-mAk vā/var* ve *-(y)IK* yüklem işaretleyicilerinin, bilgi kipliği işaretleyicisi olarak ifade ettiği anlamsal unsurlar ile kullanım farkları üzerinde durulmuştur. Her iki yapının hangi koşul ve şartlarda kullanılırsa birbirine yakın anlamlar gösterdiği veya anlam farklılığı oluşturduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi kipliği, İhtimal, Çıkarım, Ayvacık Ağzı

1. Giriş

Dil insanlar arasındaki ileşimi sağlayan en önemli araçlardan birisidir. Kişi duygu ve düşünceleri gibi bütün öznel yargılarını dil aracılığı ile karşısına iletebilmektedir. Bu iletişimin gerçekleşmesi için aynı ülke ve toplum içerisinde aynı dil ortamında yaşayan insanlar genellikle o ülke içerisinde belirlenmiş, resmi dil olan standart dili tercih etmektedir. Ancak standart dilin yanı sıra bölgelere göre de dilde farklılaşmalar görülür. Standart dildeki dilbilgisel unsurlara alternatif olarak duygu ve düşünceler, önermenin olasılığı ve kesinliği bölge ağızlarında da farklı dilbilgisel yapılar ile iletilebilir. Kiplik bağlamında ele alınan olasılık, ihtimal, kesinlik içeren anlam alanları Standart Türkçede *'-Abil, -mAlı, -mIş olmalı, -DIr'* gibi çeşitli biçimbirimlerle işaretlenmektedir. Diğer yandan Anadolu Ağızlarında da standart dile alternatif oluşturacak ya da standart dildeki kullanımları tamamen devre dışı bırakacak farklı kiplik işaretleyicileri görülmektedir. Çanakkale ili Ayvacık yöresinda kullanılan *-mAk var/vā* ve *–(y)IK* biçimbirimleri önermenin ortaya koyduğu kesinlik derecesi, tahmin, çıkarım gibi konuşura ait öznel yargıları kodlamaktadır. Dilbilimsel açıdan konuşurun öznel düşünce ve yargılarına kattığı olasılık tahmin ve kesinlik anlamları bilgi kipliği çerçevesinde incelenmektedir. Bu bağlamda Anadolu ağızlarında görülen kiplik işaretleyicilerinin dilbilimsel olarak incelenmesi önemlidir.

Anadolu ağızları Türkiye Türkçesinin önemli bir parçası olarak geçmişten günümüze ilgi görmeye devam etmekte olup, derleme ve sesbilgisel incelemelerin yanısıra dilbilgisel özelliklere odaklanan morfosentaktik çalışmalar da artmaktadır (Buran 1996, Üstüner 2000, Demir 2007, Ay 2009). Türkçedeki Anadolu ağızlarının sınıflandırmasını ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi olarak üç esas ölçüte dayanarak yapan Karahan'a göre Anadolu ağızları 1. Doğu Grubu Ağızları 2. Kuzeydoğu Grubu Ağızları 3. Batı Grubu Ağızları olmak üzere üç ana gruba ayrılmıştır. Çanakkale yöresi ağızları da Batı Grubu Ağızları içerisinde 1. grup alt grubu içerisinde yer almaktadır (Karahan 2011:116). Ancak Çanakkale yöresi ağızları hakkında çalışmalar sınırlı sayıda olup, yeterince işlenmediği bilinmektedir (Ercilasun 2000, Karahan 2011). Buna rağmen Çanakkale yöresi ağızlarının dilbilgisel özelliklerini ortaya çıkaran incelemeler de yavaş yavaş artmaktadır (Kibar 1998, Dirik 2014, Dirik ve Kuribayashi 2015, Dirik 2016). Bu çalışmanın amacı Çanakkale ili Ayvacık yöresinde kullanılan *-mAk var/vā* ve *-(y)IK* biçimbirimlerin bilgi kipliği çerçevesinde ortaya çıkardığı özellikleri ve kullanım farklarının ortaya çıkarılmasıdır.

2. Çanakkale İli Ayvacık Yöresi

Ayvacık ilçesi ve yöresine kısaca değinecek olursak, Asyanın en batısında Biga yarım adasında

bulunan ilçe, güney ve batı yönlerinden Ege denizi ile çevrelenir. Ayvacık ilçe merkezi kıyı şeridinden biraz uzakta olup, toplam 64 köy ve iki beldeye sahiptir. Bu bölge antik çağlardan beri yerleşim yeri olmuştur. Antik Troas bölgesi içerisinde yer alan Ayvacık yöresinde Assos Antik Kenti (Behramkale Köyü) ve civarında Gargara (Arıklı Köyü), Lekton (Babakale Köyü), Khrysa (Gülpınar Beldesi), Lamponia (Kozlu Köyü) gibi çeşitli antik yerleşim birimleri bulunmaktadır. Ayvacık yöresine Oğuz boyu Türkmenlerin yerleşmeleri 14. Yüzyılda beylikler döneminde olduğu bilinmektedir (Koca 2012:135). Biga yarımadasını kaplayan Karesi beyliğine bağlı Kızılca Tuzla adıyla anılan bir yerleşim yeri olup, civardaki yörük obalarının birleşmesiyle Ayvacık ilçesi kurulmuştur. Bu yöredeki köylerin oluşması da etrafta dağınık halde bulunan yörüklerin yerleşik hayata geçişi ile olmuştur.

3. Çanakkale İli Ayvacık Yöresi Ağızları

Bu yöredeki Yörükler genel olarak dışarı ile bağlantısı daha az kapalı bir toplum oluşturduğu için kendine özgü ağız özelliklerini de hala korumaktadır. Bu çalışmanın verilerinin toplandığı Ayvacık ilçesi ve kıyı köylerinde konuşulan dilde genellikle dilbilgisel unsurlar aynıdır. Sadece sesbilgisel unsurlarda farklılıklar tespit edilmiştir. Örneğin, Yalı Kolu bölgesinde Büyükhusun, Kozlu, Sazlı, Kayalar köylerinde ‘bilmeyom’ denilirken bu Kıran Kolu bölgesi dediğimiz Behram (Antik Assos) Köyü ve civarında ‘bilmoğrum’ şeklindedir. Batı grubu ağızları özelliklerini yansıtan Ayvacık ağızlarının bazı özellikleri ve söz varlıklarını şöyle sıralayabiliriz (Karahan 2011:150, Dirik 2016, 2018).

- 1. çoğul şahıs eki *-Iz* kullanılmakla beraber genellikle *–Ik* eki ile de uygulanır.→*Ni yapmışık biz, ni dimişik size?*
- /r/ düşmesi ve /r/ ünsüzü bulunan hecelerde hece düşmesi görülür.→*Armut > āmıt,var > vā*
- Dudak ünsüzleri yanında bulunan ilk hece dışındaki ünlüler düzleşir. →*Çamur > çamır, armut > āmıt, yağmur > yāmır*
- 1. tekil şahıs istek kipi kullanımında kaynaştırma ünsüzü kullanılmaz ve /e/ ile /a/ kapalı söylenir. →*geleyim > gelem, bakayım > bakam*
- 1. Çoğul şahıs istek kipi kullanımında ise -alım/-elim yerine uzun ünlü –e/-a kullanılır. →*gelelim > gelēm , yapalım > yapām, bakalım > bakām*
- o > u değişmesi yaygındır. →*onlar > unna*
- ‘n’ ve ‘l’ sessiz harfleri bir araya geldiğinde ‘l’ sessizi düşer, ‘n’ sessizi çift söylenir. →*Anladın > annadın*
- Çoğul eki ve tamlama eki birleşimlerinde çoğul ekinin ‘r’ harfi düşer ünlüsü uzatılır ve tamlama ekinin sadece ‘n’ harfiyle birleştirilerek bir bütün oluşturulur. → *onların > unnān, Kemallerin > Kemallēn*

- k > g değişimiyle ünsüz yumuşaması gerçekleşen kelime sonuna gelen ekler yumuşamanın olduğu harften bir önceki sesli harf ile birleştirilir. → *ekmeğini > ekmēni, ayağına > ayāna*
- Şimdiki zaman eki güneybatı kesimlerde *-yo*, kuzeybatı kesimlerinde ise *-yoru/-oor* şeklinde değişiklik gösterir. → *geliyor > Geliyoru, yapıyorum > yapoorum, alıyorum > alıyom*
- ğ > v değişmesi vardır. → *yağlar > yavlā dağ > dav*
- t > d , d > t, k > g değişimi sıkça olur. → *Taş > daş, düştüm > tüştüm, kırmızı > gırmızı*
- *-(y)IK* ekiyle yapılmış sıfat fiil kullanımı ve kiplik/görünüş kullanımı yaygındır.
  → *gıynaşık kapı / pişirilik yemek. Unun anası yapık bu yemekleri.*
- Tahmin ifadeleri için *–mAk vā /var* olarak ele aldığımız özel bir yapı kullanılır.
  Ayvacık'a kitçek ōmak vā. (Herhalde ayvacığa gidecek.)
- Söz varlıklarına örnekler:

dada: Çocuk

dıvıştı/ dovuştu/ doğuştu: ses, seda

dındını/ dıngı/ tıngıç: sivrisinek

gā: kadınlar, karısı → Gālan yanında adamlā omaz. Hasan gāsı

gāyık/ gā/ gālik /gāyı: artık

gademsiz: etrafa kötülük yayan, edepsiz

gıdışım: arkadaşım, kardeşim, samimiyet bildirir.

gizlengeç/ gizlence: özel günlerde giyilen giysiler

gobak/ çolungur: çam kozalağı

güre: çekingen, girişken olmayan kimse

ıstāna: içine genellikle zeytinyağı konulan büyük demir varil

meramsız: söz dinlemeyen

kostak: güzel, alımlı

sürāç/ sürēç : bulaşık yıkamaya yarayan bez

aş vurmak/ aş furmak: ocağa yemeği koyup pişirmek.

aydivermek: söylemek, anlatmak

bakalak olmak: birinin ya da bir yerin bekçiliğini yapmak

fıydırmak: fırlatıp atmak.

fillemek: kapıyı kilitlemek

gımıldamak: kıpırdamak

gamcak atmak/ gamcaklamak: tırmalamak

gaşmaklamak: alkışlamak

hıştınmak/ hıştınlamak/ hiç tınımak : konuşmak, söylemek (olumsuz kullanım yaygındır)

kaktırmak: itmek, ittirmek

kaydırmak: bir şeyi çöpe atmak.

kaylamak: hoplayıp zıplamak

kıynaştırmak/ gıynaştırmak: aralamak

kıypınmak : bir ağaç dalından ya da yüksek bir yerden yavaşça inmek

terezlemek: düzeltmek

zıngıldamak: sallanmak

örnek: *Camı gıynaştır da, Hasan gāsının gonuştuklānı dinleyēm.*

Sakın unnara hıştınma emme, aydiverisen çok gızarım.

4. Kip/ Kiplik ve Bilgi Kipliği

Kiplik konuşurun, bir olay veya durum karşısındaki öznel tutumunu, duygu ve düşüncelerini yansıtan anlamsal bir kategoridir. Kip ise kipliğin dilbilgiselleşmiş biçimbirimler ile ifade edilmesidir.

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında kip ve zaman ayrı birer kategori olarak değil de zaman ekleri ile iç içe geçmiş şekilde açıklanmıştır (Gencan 2001, Korkmaz 2009, Banguoğlu 2007, Ergin 2013). Bu kargaşadan dolayı Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında da zaman, görünüş ve kiplik anlamları içeren biçimbirimlerin bütün özellikleri bir arada ele alınıp, bu kavramlar arasında net bir ayrım yapılmamıştır (Demirel ve Kerimoğlu 2015). Fakat günümüzde kip kategorisini dilbilimsel yaklaşımlar ile açıklayan çalışmalar artmakta olup, kipin konuşurun duygusal durumunu ifade etmekle beraber kip ve zaman kategorilerinin farklı oluşumlar olduğu açıklanmaktadır (Benzer 2008, Kerimoğlu 2011, Hirik 2015).

Kerimoğlu'na göre kipliğin zaman ve görünüş kategorilerine göre belirgin bir işaretleyicisinin olmaması, kiplik bildirdiği bilinen işaretleyicilerin de bağlama göre çok farklı yorumlara açık olması kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Buna rağmen, kiplik kavramının ana hatlarını çizen üç temel bakış açısı olduğu belirtilmiştir. Özetlersek, kiplik 1.önerme karşısında konuşurun tutumunu bildiren 2. konuşurun gerçeklik ve gerçekdışılık ölçeğinde olayları ikiye ayırarak önermenin gerçekliğine dair durumunu yorumlayan, 3. önermenin zorunluluk ve olasılık bilgilerini içeren bir kategoridir. Ayrıca Kerimoğlu kipiliğin farklı araçlarla işaretlenebildiğini, büyük oranda yoruma dayalı geniş bir semantik alan kapsadığını; bağlam, tonlama ve bir formun farklı kiplik alanlarındaki kullanımı belirsizlik ve çok anlamlılık sorunlarını çıkardığı için diğer dil bilgisi kategorilerine göre daha zayıf bir yapısal sistematiği olduğunu ve konuşur ile metin üreticisinin kiplik kökenini oluşturduğunu da belirtmiştir (Kerimoğlu 2011:22-24).

Kiplik kip kavramını da içerisine alan geniş bir kategori olup semantik açıdan fiil ve yüklem haricinde bütün önermeyi içermektedir. Kiplik kategorisi tipolojik alanda gerçeklik-gerçek dışılık,

olasılık-zorunluk gibi bazı ortak anlamsal özelliklerine göre gruplaştırılarak sınıflandırılmıştır (Bybee vd. 1994, Palmer 2001).

Palmer (2001) kiplik ulamını Önerme Kipliği ve Olay Kipliği şeklinde iki ana bölüme ayırır. Bu ikili sınıflandırmasında Önerme Kipliği konuşurun önermenin gerçekliği ve doğruluğuna yönelik tutumunu, Olay kipliği ise henüz gerçekleşmemiş ama gerçekleşmesi olası olan eylemlere yönelik tutumunu sergiler. Palmer sınıflandırmasında Olay kipliği alt başlığında yükümlülük ve devinim kipliklerine yer almıştır. Palmer kanıtsallığı ise bilgi kipliği ile birlikte Önerme kipliği altında Tanıt kipliği olarak ele almış olup iki ulam arasındaki farkı bilgi kipliğinde konuşurun önermenin gerçeklik durumu ile ilgilendiğini ancak tanıt kipliğinde önermenin gerçekliğini destekleyen kanıtları göstermesi olarak belirtmektedir (Palmer 2001:8).

Palmer bilgi kipliğini Olasılık, Çıkarım ve Varsayım olmak üzere üç alt gruba ayırmıştır. Olasılık (Speculative): Olası bir çıkarım (a possible conclusion) ; konuşurun önermesinde dile getirdiği durum ile ilgili kesin bilgi sahibi olmadığını, tamamen ihtimaller doğrultusunda konuşulduğunu bildirir. Çıkarım (Deductive): tek olası çıkarım (the only possible conclusion); konuşurun algısına, bilgisine, gözlemlediği kanıtlarına dayanarak güçlü bir tahminde bulunarak çıkarıma vardığını belirtir. Varsayım (Assumptive) : mantıklı bir çıkarım (a resonable conclusion) ; konuşurun genel bilgi ve tecrübesinden yola çıkarak bir çıkarımda bulunması varsayıma ulşamasını gösteren yargılardır. Palmer'a göre bu üç alt sınıfta iki farklı karşıtlık görülmektedir; 1) bilgisel olasılık (epistemic possibility) ve bilgisel gereklilik (epistemic necessity) ayrımıyla oluşan olasılık (speculative) ve çıkarım (deductive) arasındaki karşıtlık, 2) yargının dayandığı bilgi kaynağı ile ilgili olan gözleme dayalı çıkarım (deductive) ile genel bilgiye ya da tecrübeye dayalı çıkarım (assumptive) arasındaki karşıtlıktır (Palmer 2001:25). Çıkarım ve varsayım bildiren yargılar kanıta dayalı ifade edilebilir, böylece aynı zamanda kanıtsallık ifade edebilir (Palmer 2001:29)

Bilgi kipliği kanıtsal bir değer taşıyabilmektedir ancak kanıtsal işaretleyiciler her zaman bilgisellik ifade etmeyebilir (Plungian 2001:354). Bu sebeple Aikhenvald (2004) kanıtsallığı bilgi kipliğinden ayrı bağımsız bir dilbilgisel kategori olarak ele almıştır.

Rentzsh (2013)'de epistemik kipsellik yani bilgi kipliği belli bir önermenin gerçeklik değerinin bilinçli bir varlık tarafından değerlendirilmesinin dilbilimsel şifrelenmesidir şeklinde açıklanmaktadır. Bu kipsellik türü önermenin gerçekliğinin itimalini belirterek, önermenin doğruluğu/kesinliği/muhtemel/zayıf ihtimali gibi değerlendirmeler sunar (Rentzsch 2013:154).

Bu çalışmada Ayvacık ağzında kullanımına sıkça rastlanan *-mAk vā* ile *-(y)IK* yüklem işaretleyicileri ile yansıtılan önermenin bilgisellik semantiği incelenmiş ve bu iki biçimbirimin bilgi kipliği anlam alanında gösterdiği kulanım farkları üzerinde durulmuştur.

5. Ayvacık Ağızlarında *-mAk vā/var* ile *-(y)IK* Yüklem İşaretleyicileri

Ayvacık Ağızlarında *-mAk vā/var* ile *-(y)IK* biçimbirimleri Dirik (2014, 2015, 2016, 2018), Dirik ve Kuribayashi (2015) çalışmalarında ele alınan Sazlı Köyü ağzındaki kullanım özellikleri ile aynıdır. Ancak bu çalışmada diğerlerinden farklı olarak iki biçimbirimin bilgi kipliği ekseninde birbirine yakın anlam alanlarındaki kullanımlarına odaklanılmıştır. Bugüne kadar Sazlı köyü bazında elde edilen bulguların, bu çalışmanın hazırlanma aşamasında Ayvacık yöresinin Kozlu, Büyükhusun, Kayalar, Ahmetçe, Küçükhusun köylerinde kullanıldığı da teyit edilmiştir. Bu köylerde yaşayan ve konuşulan ağıza yüzde yüz hakim olan kaynak kişilerin günlük konuşmalarından cümleler derlenmiş ya da bu işaretleyicilerin kullanımları ile ilgili durum varyanları oluşturmaları istenerek semantik alan teyit edilmiştir.

Aşağıdaki örnekler gündelik konuşmalardan alıntı olup, bu iki biçimbirimin kullanımına sıkça rastlandığını göstermektedir.

1) *İstasyonun urda unnā öğrenci **ōmak vālā**. Sırtlānda çantalā vā.*
(Herhalde (tahminimce) sırtlarında çantalar olduğuna göre istasyonun orada onlar öğrenci.)

2) *A: Tripolis diyo bak tabelada. Burdan **sapmak vādık** biz yola.*
(Tripolis diyor bak tabelada. Yola buradan saptık herhalde.)
*B: Burdan **sapıkız**. Yol çatı görülüyo.*
(Kanaatimce) burdan saptık. Yol çatı görülüyor.)

Dirik (2016, 2018)'de *-mAk vā/var* yapısının "var" sözcüğünün dilbilgiselleşmesiyle oluşan bir bilgi kiplik işaretleyicisi olduğu belirtilir. Başka bir deyişle, "var" sözcüğünün kalıplaşarak bulunma/varlık anlamından çıkmış kiplik işaretleyicisi şeklinde yeni bir semantik görev üstlendiği ve buna göre fiile mastar eki ile bağlanmış halde dilbilgiselleşme sürecinin devam etmesi sonucu yüklemde bilgi kipliği işaretleyicisi olarak yeni bir kalıp yapı oluşturulmuştur (Dirik 2016:122). *-mAk vā/var* yapısı '*gelmek vā / gelmek vādı / gelcek ōmak vā*' olmak üzere üç temel yapı üzerine kurulu olup, doğrudan zamana atıf yapmaz. Yani geçmiş ve gelecek zaman ekleri, eylemin ya da olayın geçmişe dönük olmasıyla ve konuşurun tahminin henüz gerçekleşmemiş bir varsayım ya da geleceğe yönelik olası bir ihtimal olmasıyla ilintilidir. Bu yapı bütün şahıs ekleri ile uyumlu olmasına rağmen en çok üçüncü şahıs kullanımı görülmektedir. Üçüncü şahısa yönelik kullanımda '*Ayşe gitmek vā* (Tahmin ediyorum ki, Ayşe gitti./ Herhalde Ayşe gidiyor.)' gibi bir cümlede eylemi gerçekleştirene değil de eylemin gerçekliğine yönelik konuşura odaklı ve bağlama dayalı bir tahmin anlamı kodlanır. Ancak birinci şahıs kullanımında '*Kapıyı düzgün kapamamak vāyım* (Herhalde kapıyı düzgün kapatmamış olmalıyım)' cümlesinde görüldüğü gibi konuşur kendi eylemine yönelik içsel tahmininiyle sonradan farkına varma anlam alanını işaretler. Bunun haricinde diğer kullanımlarda farkındalık kavramı ortaya çıkmaz.

3)　A: Cicilēmi kedi yidi.

(Civcivlerimi kedi yedi.)

B: ***İfak ōmak vādı*** *u zaman.*

(Herhalde ufaktı o zaman)

A: Pek güzeldi ciclēm. Gucamandılā. Bi tenecik galdı.

(Pek güzeldi civcivlerim. Kocamandılar. Bir tanecik kaldı.)

Yukarıdaki konuşmada geçmiş bir olay hakkında yapılan tahmin söz konusudur. Burada *-mAk vā/var* yapısı ile ihtimal ve tahmin kiplik anlamları işaretlenmiştir. Konuşurun konu hakkında hiçbir bilgisi yoktur ve sadece ihtimaller doğrultusunda bir olasılıktan bahsedilmiştir. Buna benzer biçimde sadece ihtimal olarak olasılık kipliği bildirdiği kullanımlar oldukça yaygındır.

Bu yapı 1, 2 numaralı ve aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi konuşurun algısı, konu hakkındaki bilgisi, görsel, işitsel, duyumsal delillere dayalı çıkarımları işaretlemek için de kullanılır. Açık delile dayalı çıkarımlar kanıtsallık ile de ilişkilendirilebilir. Fakat *-mAk vā/var* yapısı örnek 3'te de görüldüğü gibi her zaman kanıtsallık bildirmez. Ayrıca burada çıkarım kesinlik derecesi düşük bir tahmindir.

4)　Ni güzel uyuyo. Banyo da yapmış ya. ***Rahata vāmak vā****.*

((Bebek) ne güzel uyuyor. Banyo yaptığı için rahatlamış olabilir.)

5)　Bāça kapıları kapanık. Ankara'ya ***dönmek vālā.***

(Bahçe kapıları kapalı. Ankara'ya döndüler herhalde / dönmüş olabilirler.)

Yukarıdaki örnek 4, uyuyan bebeğe bakmakta olan bir kişinin yargısı olup, bebeğin banyo yaptığı bilgisine dayanarak çıkarımda bulunuyor. Bu çıkarım, rahatlamış olma ihtimali yönünde yapılmış bir salt tahmindir. Yöre ağzına hakim kaynak kişilerce aynı cümlenin *'Rahata varık* (eminim ki rahat etmiş)*'* şeklinde *-(y)IK* ile kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu durumda *-(y)IK* biçimbiriminin yüklediği hal/sonuç görünüşünün yanı sıra, rahatça uyuyan bebeğe bakan konuşurun görsel bilgisine dayalı çıkarımını da yansıtır. Bu çıkarım *-mAk vā/var* yapısının yüklediği tahmin anlamından farklı olarak konuşurun kendinden emin olduğunu, kesin tahmin yürüttüğünü gösterir.

Örnek 5'te ise konuşurun konuşma anında baktığı evde yaşayan insanların Ankara'da yaşıyor olduğu ve evden uzun süreliğine ayrıldıklarında her zaman bahçe kapısını kilitleyerek kapattığı bilgisine sahip olması Ankara'ya dönme ihtimali üzerine yoğunlaşarak çıkarımda bulunmasına yol açmıştır. Buradaki önermenin kesinliği yoktur ve olası bir ihtimaldir. Aynı cümle aynı konuşur tarafından başka bir ortamda aşağıdaki diyalogda da söylenmiş olup, -(y)IK biçimbirimi ile işaretlenmiştir. Böyle aynı durumlara yönelik iki ekin değişimli kullanılması da yöre ağzını konuşmayan birisi için anlam karmaşasına sebep olmaktadır.

6)　A: Evine gittim emme bāça kapıları kapanıktı. Ankara'ya ***dönüklē.***

(Evine gittim ama bahçe kapıları kapalıydı. (Kanımca, kesin)Ankara'ya dönmüş olmalılar.)

B: Ankara'ya kitmemiş unnā. Yalıda gāmışlā. Misafirleri vāmıştı.

(Ankara'ya gitmemiş onlar. Yalıda kalmışlar. Misafirleri varmış.)

A: E bu ayın sonunda kitçeklē diyodu ya amca. ***Dā galcak ōmak vālā.***

(E bu ayın sonunda gidecekler diyordu ya amca. Daha kalacaklar herhalde.)

B: İki hafta sōna kitçeklēmiş. (İki hafta sonra gideceklermiş.)

Yukarıdaki diyalogda, konuşur *'Ankara'ya dönükler'* cümlesiyle, örnek 5'ten farklı olarak kendi algısına ve bilgisine dayalı çıkarımda konuşurun kesin yargısını işaret eden bir tahmin anlamı iletmektedir. Kısacası konuşur yargısının gerçekliğine inanmaktadır. Bu sebeple görünüşsel olarak da eylemin bitmişliğinden kaynaklı hal/sonucu işaret etmektedir (Gençer 2016:74). Konuşmanın devamında yargısının yanlış olduğunu anlayan konuşur, bu kez olası ihtimaller doğrultusunda tahmin yapmış ve bu tahmini *-mAk vā/var* ile işaretleyerek belirtmiştir.

-(y)IK/-Ik eki çok işlek bir ek olmakla beraber, Türkiye Türkçesinde fiilden isim yapma eki (kır-ık, düş-ük) olarak kullanılır (Korkmaz 2009, Ergin 2013). Anadolu Ağızlarında ise çekim eki olarak kullanılan ek, olayın bitmişliğini yansıtması ile geçmişe dönük olup, geçmiş zaman başlığı altında incelenmiştir (Buran 1996, Yıldırım 2006, Demir 2007, Ay 2009). Çok fonksiyonlu olan bu ek yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi zaman ve görünüş kategorileri ile doğrudan ilintili olup, öncelikli olarak eylemin bitmişliği ile bitmişliğinden doğan sonuç ve bu sonuca bağlı durum/hal bildiren bir görünüş ekidir. (Dirik 2014, 2018, Dirik ve Kuribayashi 2015, Gençer 2016). Sonuç odaklı görünüşsel özelliğinin yanında konuşurun duygusal tutumunu yansıtan bir kiplik formuna dönüşebilmektedir. Bağlama göre konuşurun doğrudan deneyimi, gözlemi, bilgisi gibi açık delillere bağlı algısını kesinlik bağlamında ifade eden bir tahmin kipliği işaretleyicisi de olabilmektedir (Dirik 2018). Delile bağlılık konuşurun tutumunu kanıtsallık (evidensiyel) çerçevesinde incelemeye de el verir (Demir 2012).

Örnek 5 ve 6'da görüldüğü gibi iki işaretleyici de, bilgi kipliği içerisinde aynı durum hakkındaki öznel yargılarda kullanılabilmektedir. İki yapı da delile dayalı çıkarımsal bir tahmin bildirmesi yönünden ortaklık sergiler ancak, tahminin kesinlik boyutları tamamen farklıdır. Örnek 6'daki diyalogda 'dönükler' yerine '*dönmek varlar/ dönmek varlardı*' ifadeleri de kullanılabilmektedir ancak öyle olursa kipsel anlam, önermenin kesinliği boyutunda büyük bir biçimde değişir. Örnek 6'da konuşur bilgisi dahilindeki bütün delilleri göz önüne alarak söylediği tahminin doğruluğuna inanmaktadır. Ancak *-mAk vā/var* kullanılarak iletilen tahminler hiç bir zaman yargının doğruluğu ya da konuşurun kesinlik tutumuyla ilgili değildir. Kanıtsallıktaki gibi açık kanıtlara dayanarak yapılan tahminler dahi düşük bir ihtimal, olasılık anlamlarını işaret eder.

Örneğin aşağıdaki örneklerde konuşur odaya girdiği an yerlerde kitapların saçılı olmasıyla

karşılaştığı manzara karşısında 7 ve 8'deki her iki cümleyi de kurabilmektedir. Bu bağlama göre birincisi yargıyı sadece olasılık temeline dayandırır ve önermenin doğruluk payını içermez. İkincisi ise eylemin bitmişliğinden kaynaklanan sonuça odaklanarak çocukların ders çalışmış olma durumu, hatta bu ihtimali bile delil olarak ele alır ve yargının kesinliğine bağlar.

7) *Dadalā ders çalışmak vā.* (Görünen o ki, çocuklar ders çalışmış olabilir.)

8) *Dadalā ders çalışık.* (İnanıyorum ki, eminim ki çocuklar ders çalışmışlar)

9 ve 10 numaralı cümleler de aynı şekilde konuşurun öznel tutumunun kesinlik derecesine göre seçilerek ifade edilmesidir. Her iki kiplik anlamı delile dayalı çıkarımı işaretleyen bilgi kipliğidir. Örnek 9'da konuşur yargının doğruluğuna yönelik kesin bir inanç beslemez, doğru ya da gerçek olmama ihtimallerini de göz önünde bulundurarak olası tahminleri içeren bir çıkarımda bulunmaktadır. Ancak 10 numaralı örnekte konuşur sonuç odaklı bir yaklaşımda bulunarak başka olası ihtimalleri devre dışı bırakır ve sadece bu çıkarımın kesinliğini iletir.

9) *(İnsanlar) Aşā inmek vāla. Çok ses geliyo.* (Aşağıya inmiş olmalılar./Aşağıya inmiş olabilirler)

10) *(insanlar) Aşā iniklē. Çok ses geliyo*. (Eminim ki, aşağı inmişler.)

Aşağıdaki örnek 11'de görülen konuşurun içsel tahmini de *-(y)IK* eki ile ifade edilebilmektedir. '*Uyuyuk bu didim'* şeklinde kullanıldığında 'eminim ki uyumuştur' anlamında konuşur, diğer olasılıkları düşünmeden sadece bu tahmin üzerine yoğunlaşmış olup, kendince yanlış çıkma ihtimali olmayan bir yargıyı dile getirir. Oysa ki, 11'deki kullanımda konuşur tahminine yanlışlık payı da vererek, kendinden emin olmadığını ifade eder.

11) *Çırtma yaptım. Bi topan yisin diye vercedim. Aradım çıkmadı.* ***Uyumak va bu didim***.

(Çırtma(bir çeşit ot yemeği) yaptım, biraz yesin diye verecektim. Telefon açtım çıkmadı. Herhalde uyuyor bu (insan) diye düşündüm.)

Son olarak aşağıdaki diyalogda ise iki kiplik işaretleyicilerin birbirleriyle karşılıklı kullanılmalarının mümkün olduğu görülmektedir.

12) *A: Āşa* ***yüzmek vā*** *bu tomatalān gaplānı.*

(Ayşe soymuş olabilir bu domateslerin kabuklarını)

B: Yok. Gelini ***yüzük****. Pek incelē ya.*

(Hayır. Eminim ki gelini soymuş. Biliyorsun ki ayrıntılara dikkat eder.)

A:,Şu badılcanları da gelini ***dilmek vā****, u zaman. İnce ince pek güzelle, hepsi bi çırapada.*

(Şu patlıcanları da gelini dilimlemiş olmalı o zaman. İncecik hepsi bir düzende sıralanmış.)

Birinci cümlede konuşur A domateslerin kabuklarını soyan kişinin Ayşe olması ihtimalini işaretler. Buna karşılık söylenen '*Gelini yüzük*' cümlesinde ise konuşur kendi duyuşsal, işitsel, bilişsel deneyimlerini baz alarak doğruluğuna inandığı bir tahmin yürütür. Bu inanca bağlı tahmini baz alan konuşur A kendi tahmininin doğruluğundan emin olmadığı için, göz önündeki delillere dayanarak

patlıcanları dilimleyenin de Ayşe'nin gelini olabileceği ihtimalini söyler.

6. Sonuç

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere her iki yapı da çıkarım anlam alanını işaretleyebilmektedir. Ancak *-(y)IK* eki kişinin salt tahminini değil teyit edilmiş, kanıtlar ile onanmış, kesinlik derecesi yüksek tahmin ve çıkarım ifadelerini işarteler. Buna karşılık, *-mAk vā/var* ise herhangi bir kesin yargıyı ifade etmez. Sadece olası ihtimalleri bildiren bir tahmindir. Bu bağlamda yakın anlamlarda kullanılabilmektedir ancak kesinlikle aynı anlamı ifade edecek şekilde birbirleri yerine kullanılamazlar.

* Bu çalışma, 21-24 Eylül 2018 tarihlerinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nde düzenlenen *2. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu'*nda sunulan 'Çanakkale Ayvacık Yöresi Ağızlarında Bilgi Kipliği' adlı bildirinin düzeltilmiş ve genişletilmiş bir varyantıdır.

Kaynakça

Aikhenvald, Alexandra Y.

2004 *Evidentiality.* Oxford: Oxford University Press.

Ay, Özgür

2009 *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi*. Ankara:TDK

Banguoğlu, Tahsin

2007 *Türkçe'nin Grameri.* Ankara:TDK

Benzer, Ahmet

2012 *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik.* İstanbul:Kabalcı Yayınevi.

Buran, Ahmet

1996 -Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı. TDAY-Belleten1994.11-18. Ankara.

Bybee, J.; Perkins, R; Pagliuca, W.

1994 *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World.* The University of Chicago Press, Chicago and London.

Demir, Nurettin

2007 Anadolu Ağızlarında Kullanılan Geçmiş Zaman Eki –(y)XK. *Edebiyat ve Dil Yazıları.* Mustafa İsen'e Armağan. Haz. Ayşenur İslam Kulahlıoğlu ve Süer Eker. Ankara:Grafiker. 371-385

2012 Türkçe'de evidensiyal-The evidential in Turkish. *Bilig*. Yaz/62, 97-118.

Dirik, Seval

2014 *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Görülen –Ik Yapısı Üzerine*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Okayama Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Japonya.

2015 On The Predicate Form *-(y)IK* in Çanakkale Dialect of Turkish, *Eurasian Research Consortium Meeting*. Oral Presentation. 27.03.2015, Kyoto University.

2016　Çanakkale (Sazlı Köyü/ Ayvacık) Ağızlarında bir kiplik şekli: *-mAk vā. Dil Araştırmaları.* Güz/ Sayı 19, 111-123.

2018　「トルコ語チャナッカレ方言の述語形式」博士論文.岡山大学社会文化科学研究科 (*Türkçe'de Çanakkale Ağızlarının Yüklem Şekilleri.* Doktora Tezi. Okayama Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Japonya.)

Dirik, Seval ve Kuribayashi, Yuu

2015　Sazlı Köyü (Ayvacık/Çanakkale) Ağzında Görülen-(y)IK eki ve İşlevi. *Dil Araştırmaları.* Güz/Sayı 17, 119-134.

Ercilasun, Ahmet B.

2000　Ağız Çalışmalarına Toplu bir Bakış. *Türkçe'nin Ağızları Çalıştay Bildirileri.* İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Ergin, Muharrem

2013　*Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Basım

Gencan, Nejat Tahir

2001　*Dilbilgisi.* Türk Dilleri Araştırma/01. Ankara: Ayraç yayınevi

Gençer, Zeynep

2016　*Japonca ve Türkçe'de Görünüş.* Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD. Denizli/Türkiye.

Hirik, Seçil

2015　Türkçe'de Bağımlı-Biçimbirimsel Kipliklerin Çok İşlevliliği Üzerine. *International journal of Languages' Education and Teaching.* ISSN:2198-4999 Mannheim-Germany. p.2395-2409

Karahan, Leyla

2011　*Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması.* Ankara:Türk Dil Kurumu

Kerimoğlu, Caner

2011　*Kiplik İncelemeleri ve Türkçe.* İzmir: Dinazor Kitabevi.

Kerimoğlu, Caner; Demirel, Mehmet

2015　Türkçe Dilbilgisi Öğretiminde Kip. *UluslararasıTürkçe Edebiyat Kültür Eğitimi Dergisi.* 4/3:1268-1289.

Kibar, Osman

1998　*Biga yöresi Ağızları.* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Korkmaz, Zeynep

2009　*Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi.* Ankara: TDK Yayınları

Koca, Salim

2012　*Anadolu Türk Beylikleri Tarihi.* Ankara:Berikan Yayınevi.

Palmer, F.R.

2001　*Mood and Modality.* Second Edition New York: Cambridge University Press.

Plungian, V.A.

2001　The place of evidentiality within the universial grammatical space. *Journal of Pragmatics.* 33, 349-357.

Rentzsch, Julian

2013 Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası. *Bilig*. Güz/Sayı 67, 129-168

Üstüner, Ahad

2000 *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri.* Ankara: TDK.

Yıldırım, Faruk

2006 *Adana ve Osmaniye Ağızları I.* Ankara: TDK